

ОӘЖ 791.633

РЕЖИССУРА ЖӘНЕ МУЗЫКА

*Имамәді Азиза, Бекпулатова Азиза, Медерханова Жадыра,
Сейдахметқызы Мөлдір, Серикова Жібек, Марғұланқызы Мерей,
Иса Толқын, Набиденова Альмира*

*3 курс студенттері, «6В11102-Мәдени-тынығу жұмысы» білім беру
бағдарламасы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

Ғылыми жетекші: Аға оқытушы, өнер магистрі Дүйсенбай Ж.А.

Мақалада музыка режиссурасының міндеті, музыканың іс-шараға, оқиғаға, қойылымға, драмалық және эмоцияналдық контекстке қалай қызмет ететіні айтылады. Режиссура тарихы жайлы қысқаша мағұлмат беріледі. Режиссура түрлеріне анықтама беріледі.

Кілт сөздер: Режиссура, музыка, театр, композиция.

Ежелгі Грецияда өнер дүниеге келуінен бастап бүгінгі күнге дейін барлық процесті ұйымдастыруды қамтитын тұлға болды. Әр түрлі тарихи дәуірлерде ұйымдастырушы рөлін ойнағандар: спектакль авторы, театр ұжымының жетекшісі, сәулетші, безендіруші, актер. Өнерде организмінің барлық бөліктеріне: драматургке, актерге, суретшіге, музыкантқа бағынатын, театрландырылған қойылымның авторы болып табылатын маман - режиссер. Сахна өнерінің ерекше түрі ретінде режиссерлік және режиссерлік өнер мамандығының қалыптасу процесі режиссураның шығармашылықтың дербес түрі ретінде дамуына және режиссердің сахнада өзіндік әлемін, «екінші шындықты» көрерменге өзіндік көзқарасын білдіретін тұлға ретінде тануына үлес қосқан Германия, Франция, Англия, Италия, Испания және Ресейдің ірі еуропалық режиссерлерінің, әрқайсысының жаңа көркемдік әдіс-тәсілдерді игеруімен байланысты болды.

Режиссер (французша régisseur, латын тілінен аударғанда rego - «басқару») - шығармашылық салада, өнердің ойын-сауық түрлерінде жұмыс істейтін режиссер, ұйымдастырушы, жетекші.

Алғашында режиссердің қызметі тек театрмен байланысты болса, кейіннен киноның дамуымен оған да мамандар қажет болды. Бүгінгі таңда режиссер - теледидар мен кино индустриясында, театрда, циркте және эстрада өнерінде, бейнеблогингте, жарнама және ойын индустриясында сұранысқа ие

шығармашылық мамандық. Режиссер өнердегі маңызды миссияны орындайды. Бұл шығармашылық адам, кинематографиялық немесе ойын-сауық тұжырымдамасын шығарудың жетекшісі және ұйымдастырушысы. Режиссер сценарийден жаңа шындықты жасайды, шығармашылық процеске қатысушыларды: актерлер құрамын, суретшілерді, костюмерлерді және композиторды тартады. Ол барлық процестерді басқарады, жасалып жатқан өнімнің сапасы үшін үлкен жауапкершілікті өз мойнына алады және фильмді, театрландырылған қойылымды, телешоуды, цирк спектаклін немесе жарнаманы жасауға қатысатын көптеген адамдарды басқарады. Ол рөлдерді бөледі және актерлерді бекітеді, сценарийлерді түзетеді, түсірілімге арналған кадрларды белгілейді, костюмдерді, декорацияларды, арнайы эффектілерді жасауға қатысады, үнемі репетициялар жүргізеді. Түсірілімнен кейін де режиссер жобамен (фильм, спектакль немесе бейне) жұмысын жалғастырады - ол монтажға қатысады, өйткені ол көрерменге ойлаған ойды жеткізіп, ондағы әртүрлі эмоцияларды бастан кешіруі керек. Кинорежиссер әртіс пен оның мүмкіндігін көріп, өз ойын суретшілерге нақты жеткізе білуі керек. Композицияны дұрыс құра білу кәсіби маман үшін де маңызды.

«Режиссер» мамандығы өз ішінен бірнеше мамандарды қамтиды.

Қоюшы режиссер фильмді, спектакльді немесе шоууды жасаумен айналысатын шығармашылық топты басқарады. Оның ең жақын шығармашылық көмекшісі - екінші режиссер, қоюшы режиссерге қарағанда жауапкершілігі аз тапсырмаларды режиссердің көмекшісі атқарады.

Театр директоры. Театр қайраткері мен режиссердің жұмысы айтарлықтай ерекшеленетіндіктен, бұл мамандық жеке бағыт ретінде белгіленген.

Монтаж режиссері кадрларды өңдеуге қатысады: оны қарап шығады, қолайлы түсірілімдерді таңдайды.

Дыбыс режиссері музыкалық және дыбыстық дизайнға, актерлердің дыбыстары мен сөздерін жазуға жауап береді.

Карталау режиссері 3D проекциялары мен лазерлік шоуларды жасайды.

Өнердің әр түрінде режиссердің жұмысының өзіндік ерекшеліктері бар және ол барлық жағдайда басты рөлді ойнамайды: мысалы, балет бірінші кезекте хореографпен қойылады, ал опера театрында дирижер музыкалық және драмалық шығармалардың аудармашысы болып табылады.

Қазіргі мағынадағы режиссер мамандығы драма театрында XIX ғасырдың аяғында дүниеге келген. Біріншіден, Людвиг Кронек жетекшілік ететін Майнинген театры, сәл кейінірек Париждегі Андре Антуанның еркін театры және Берлиндегі Отто Брамның еркін сахнасы алғаш рет ансамбльдік, спектакльдің барлық құрамдас бөліктерін бір ұғымға бағындыру, авторлық мәтінге ұқыптылықпен қарау, тарихи немесе тұрмыстық ортаны жаңғыртудағы шынайылық принциптерін алға тартты. Жаңа міндеттер өндірісті басқаруды ерекше мамандыққа - қазіргі түсініктегі режиссерге айналдыруды талап етті,

осы мәселелерді шешуге қажетті білім мен дағдының толық кешенін меңгеріп, оның драмалық театрдағы басты рөлін орнықтыруға ықпал етті.

Режиссура - театр өнері ішіндегі ең қиын сала. Ол ұйымдастырушылықты, педагогикалық және авторлық қасиеттерді талап етеді. Режиссердің ең үлкен құралы оның интеллектісі. Интеллект арқылы режиссер өзінің діттеген мақсатына тура жол табады. Тек интеллект арқылы өзінің шығармасының формасын, оның стилін анықтап, көрермен назарына бай, әрі әсерлі шығарманы әдемі, таза күйінде ұсына алады. Режиссерді сахна суреткері дейді. Өйткені әрбір сахналық туындының саяси-әлеуметтік, көркемдік-идеялық, адамгершілік, тәрбиелік, моральдік-эстетикалық, философиялық ой тұжырымын, мән-мағынасын, кескін-келбетін анықтайтын адам - режиссер. Театр саласында актер мен режиссерді бөліп жаруға болмайды. Өйткені бір рөлді сомдау үшін актер мен режиссер бірге және бірдей толғатады. Қиыны мен қызығын бір көреді. Содан кейін ғана дайын дүниені көрермен қауымға паш етеді.

Қойылым және музыка. *«Режиссер ең алдымен пьесаны ести білуі керек»* - дейді В.Э.Мейерхольд. Бұл жерде Всеволод Эмилович қойылымның музыкалық үні туралы айтып отыр. Драмалық іс-әрекетпен тығыз байланыстағы музыка шығарманың мән-мағынасының тереңдігін ашуға көмектесіп, кейіпкердің жан-дүниесіндегі тебіреністерін, көңіл-күйін көрерменге жеткізуде айрықша орын алатыныны белгілі. Драмадағы музыка қойылымның мазмұнын, поэтикасын және стилистикасын айқындап қана қоймайды, сонымен қатар көрермен жүрегіне жол табуға бірден-бір жол ашады. Бүгіндері театрмузыкаға, түрлі-түсті жарыққа, техникалық эффектілерге толы алуан палитралы қойылымдарға жиі барып жүр. Бұл уақыт талабы. Сондықтан, ондай қойылымдардың көркемдік тұтастығы музыкаға тікелей байланысты. Театр өнерінде музыка сөзден басталып, ырғаққа жалғасады, одан әуезді әнге ұласады. Осылайша, музыка театрдағы қойылымдардың негізгі құрамдарының біріне айналып, театрдың бөлінбес бөлшегіне айналады. Театрдағы музыка орындаушылар мен көрермендерге сахналық атмосфераның тыныс-тіршілігін кеңінен сезінуге мүмкіндік береді. Театрландырылған қойылымдарда тілдің құдіреті жеткізе алмаған астарлы ойлар мен сезімдерді музыка жеткізеді. Сондай-ақ, театрда музыка жеке дара тұрып ештеңе тындыра алмайтынын атап өткен жөн. Тек сахналық іс-әрекетпен үндестік тапқан жағдайда ғана музыканың, ән мен әуездің атқарары ұшан-теңіз. Қойылымдағы әуен тек көрермендерге ғана ықпал етіп қоймай, сахнадағы актердің шығармашылық ой-сезіміне әсер етіп, кейіпкер бейнесіне толық кіруіне, сахналық атмосфераны сезінуіне ықпалын тигізеді.

Театрландырылған қойылымның музыкалық безендірілуі барысында төмендегідей жұмыс кезендерін атап өткен жөн:

- музыкалық безендірілудің режиссерлік шешімі;

- арнайы жазылатын немесе жинақталатын музыка;
- қойылымның музыкамен дайындығының мерзімін белгілеу;
- қойылым кезіндегі музыканың жүргізілу ерекшеліктері.

Пьесадағы драмалық оқиғалар мен кейіпкерлердің іс-әрекеттерін анықтаған сәттерден бастап режиссер болашақ қойылымды көрумен қатар «ести» бастайды. Музыкасының қандай боларын басқа бір таныс әуендер арқылы ұғына да, өзгелерге ұғындыра да алады.

Музыка театрландырылған қойылымның жанрын да қалыптастырады. Пантомимадан бастап трагедияға дейінгі жанрлардың өзіне тән сазы мен әуені, аспаптық орындалу ерекшелігі бар. Мысалы, В.Э.Мейерхольд өз қойылымдарындағы музыканың аздығына қарамастан симфония ретінде құрды. Ол музыкалы театрдың тәсілін театр драматургиясына айналдыруды мақсат етті. А.Я.Таиров музыканы драма өнерінің құдіретті тірегі ретінде бағалап, А.П.Чеховтың пьесаларын үздіксіз музыканың жетегінде қоймақ болды. Музыка арқылы сахнадағы әрекет пен адам жанының рухын көрсету үшін емес, драмалық шиеленестің өрбуі мен гармониялық үндестікке қол жеткізуді армандады.[3]

Драмалық қақтығысқа, қойылым жанрына, қойылымның қойылу мәнеріне сонымен қатар, кейіпкерлердің жасалуына музыканың тигізер әсері орасан зор. Театрландырылған қойылымда қақтығыстың шиеленісуін музыка арқылы ерекшелендіріп, көрерменнің көргенін музыкамен үндестікте екі есе әсерлі етіп жеткізе аламыз. Қақтығыс қойылымға лайықталған музыканың әсерінен бұрынғыдан да терең әсерге ие бола алады.

Қойылымдағы пьесаның құрылымын, тебіреніс дәрежесін музыка арқылы әсерлі жеткізу режиссердің ой-сезімінің тереңдігіне тікелей тәуелді болады. Музыка қойылымның, актерлік ойынның күші мен әсерін арттырады сөзсіз. Музыкалық театрда ән мен күй басты міндет атқаратын болса, драмалық қойылымдарда музыка кейіпкерлердің іс-әрекеттерін, сезімдері мен тебіреністерін, актерлік ойынның әсерін күшейту мақсатында фон ретінде екінші, үшінші планда орындалады. Музыканың кейіпкер болмысын ашумен бірге режиссердің көркемдік ойы мен дүниетанымын, эстетикалық деңгейін көрсететудегі маңызы зор. Шығармашылық ізденістегі режиссер автор ойын жүзеге асыруда алдымен қойылымның музыкалық партитурасына баса назар аударары сөзсіз. Музыка драмалық қойылымдарда: тікелей оқиғаны немесе кейіпкердің жан-сезімін жеткізу үшін берілсе, енді бірде оқиғаға, өтіп жатқан іс-әрекетке, кейіпкердің көңіл-күйіне қарама-қарсы (контраст) мағынада беріліп қойылымның драматизмін күшейте түседі.

Драмалық қойылымда музыканы бірнеше шартты түрге бөлуге болады:

Увертюра – көрерменді қойылымның атмосферасына енгізіп, оқиға өтетін дәуірмен, қоғамдық ортамен таныстырады.

Музыкалы үзіліс (көрініске, әрекетке кіріспе) – көріністер арасындағы сахналық өзгерістер кезіндегі үзілістерді толықтырады. Көрерменнің көзінен тыс тасада өтіп жатқан оқиғалар мен іс-әрекеттерден хабардар етіп отырады. Естіген әуені мен дыбыстық шуларыды қиялдары арқылы көкірек көздерімен елестетеді. Бұл әуен өткен көріністегі әсердің жалғасы, болатын көріністегі алар әсердің басы болмақ.

Көріністің немесе қойылымның соңғы музыкасы – увертюрада басталған музыкалық ойдың соңғы нүктесі.

Іс-әрекет барысындағы музыкалық номер (орындаулар): сюжеттік және шартты музыкалық номер болып бөлінеді.

Айта кету керек, егер опера немесе балет спектаклінде музыка спектакльдің негізі болса, драма театрында айтарлықтай маңызды болса да, оған бағынышты рөл беріледі. Музыка негізгі ойды, іс-әрекеттің негізін неғұрлым анық және толық ашып, жеткізе алады, сол арқылы көрерменге сахнада не болып жатқанын жақсы түсінуге көмектеседі. Белгілі бір құбылысқа жалпы мағына бере отырып, музыка жеке көріністі ғана емес, көбінесе бүкіл спектакльді идеялық-эмоционалдық жалпылауды жүзеге асыруға қабілетті. Сахна әрекетінің ырғағын ұйымдастыруда музыканың да алатын орны зор. Спектакльдегі музыка әртүрлі функцияларды орындайды: фон, жұмысты тікелей сүйемелдеу. Музыкасыз театрдың болуы мүмкін емес.

Қазіргі театрда музыка әрі комментатор, әрі ақпарат беруші, әрі әрекетті болжау құралы болып табылады. Осылайша, динамикалық дамып келе жатқан спектакльде музыка спектакльдің драмалық дамуына ықпал етеді; ол қалыптастырушы рөлді алады; көріністердің мағынасын ашады және «нақтылайды»; спектакльдің көңіл-күйін тудырады. Музыка көбінесе сюжеттің иірімдері мен кейіпкерлерінің күрделі, күрделі әрекеттерін түсінуге көмектеседі. Қойылымның музыкалық шешімі көп жағдайда режиссердің жалпы музыкалық мәдениетіне, режиссердің музыкалық талғамына, музыкалық жады бар ма, ырғақты сезіне ме, музыканы тыңдап, түсінеді ме, музыкалық образдар арқылы ойлай алады ма, соған байланысты.

Спектакльдің «дыбыстық дизайны» - музыкалық, шу және дыбыстық дизайннан тұрады. Музыкалық дизайн орындауға вокалдық шығармаларды, билерді, аспаптық пьесаларды, симфониялық шығармалардың фрагменттерін, хорды – бір сөзбен айтқанда, барлық жанрлар мен формалардың музыкасын қосуды қамтиды. Шуды безендіру — сахналық әрекетке театрлық дыбыстарды, сондай-ақ жануарлардың айқайы, қоңырау соғуы, т.б дыбыстарды қосудан тұрады. Мұндай безендірудің жалпы идеясы, жоспары спектакльдің дыбыстық дизайны деп аталады.

Жақсы режиссер спектакльді музыкамен, шумен екінші, қосымша нәрсе ретінде безендірмейді, сүйемелдеуді жай ғана ұйымдастырмайды, ол сахналық әрекеттің музыкамен, шумен, дыбыспен қайталанбас, қажетті, органикалық

байланысын іздейді, ол мағынадан туындайды. Белгілі бір жаңғырық құралдарының көмегімен жол бойында сахналық әрекетті жасау, ұшақтың өтуі, пойыздың өтуі, реверберациялық эффект және т.б. спектакльдің көркемдік шындығын көрсетуде маңызды рөл атқарады. Ресейдегі театр өнерінің даму тарихы әртүрлі спектакльдерде музыка мен шудың тамаша ұйымдастырылуының көптеген мысалдарын біледі. Дегенмен, К.С.Станиславский жүргізген реформадан кейін ғана драма театрында әлі күнге дейін режиссерлер басшылыққа алатын спектакльдің дыбыстық инженериясының негізгі қағидалары бекітілді.[2]

Драмалық спектакльдерде әртүрлі жанрдағы музыкалар қолданылады: симфониялық шығармалардан қазіргі гитара бардтарының көше әндеріне дейін. Спектакльге опера үзінділері, хор ансамбльдері, барлық түрдегі камералық музыка, шіркеу әндері, джаз пьесалары және т.б. кіруі мүмкін. Бір сөзбен айтқанда, драмалық спектакльде естілмейтін музыкалық формалар мен жанрлар жоқ. Комедия, драма, трагедия, балалар ертегісі, водевиль, мюзикл әртүрлі формадағы және жанрдағы музыканы қажет етеді. Спектакльдің жанры бір дәрежеде музыкалық безендірудің сипатын анықтайды. Әрбір шығарманың өзіндік тарихи ерекшелігі бар, ол таңдалған музыкада көрсетілуі керек. Бұл автордың идеясын дәлірек жеткізуге және сахнадағы дәуірдің дәмін сақтауға көмектеседі. Спектакльдің ұлттық нақышы да музыкаға елеулі із қалдырады. Әсіресе, драматургияның ұлттық ерекшеліктеріне қарай музыканы іріктеу әдістемесі кең тараған.

Фильмдерге арналған музыка. Фильм музыкасы, сонымен қатар кейде фондық музыка, фильмнің музыкалық сүйемелдеуіне арнайы жазылған бірқатар шығармаларға жатады. Оларды әдетте режиссердің жетекшілігімен бір композитор жазады. Келесі кезекте шығармаларды оркестр, топ, аспаптық солистер, хор немесе әншілер орындайды. Бұл қойылымдарды жазу және кейіннен араластыру біздің уақытта дыбыс инженерімен жүзеге асырылады. Бұл жанр ХХ ғасырдың басында дүниеге келгендіктен өте жас жанр түрлерінің біріне жатады.

Кинодағы музыка мен дыбыстың басты ерекшеліктерінің бірі – оның авторлық ниетті көздей отырып, көрерменге эмоционалды әсер етуі. Түрлі бейнелеу құралдарының көптігі кинематографияны басқа өнерден ерекшелендіреді.

Кинотеатр визуалды бейнелеу материалдарын қамтиды, оның ішінде монтаждау оның темпо-ритмикалық құрылымдары, дыбыстық мәнерлілігі және визуалды шешімдердің шексіз саны бар. Әлемдік кинематографияның бүкіл тарихы - бұл жаңа формалар мен шығармашылық шешімдерді, әдістерді және техникалық трюктердің барлық түрлерін іздеудің үздіксіз бір жолы. Сондықтан ағайынды Люмьерлерге, кейінірек Жорж Мелиеске өздерінің алғашқы

фильмдерін көрсету кезінде дыбыстық экспрессия қажет болды және олар суреттің дыбысына қол жеткізу үшін барлық мүмкіндіктерді жасауға тырысты.

Қорытындылай келе, біз музыкасыз театрды, киноны, шоу-концерттерді елестете алмаймыз және жасай алмаймыз. Музыка кез келген көрнекі жанрда, мейлі ол театр, кино немесе телехикаялар болсын таптырмас көмекші. Музыка көрерменнің назарын аударуға, бір нәрсеге акцент беруге және экранда болып жатқан кез келген әрекетке эмоционалды бояу беруге қабілетті. Музыка іс-әрекеттің негізгі идеясын, негізгі эмоциясын неғұрлым анық және толық анықтап, жеткізе алады және сол арқылы көрерменге сахнада не болып жатқанын жақсы түсінуге көмектеседі. Музыканың басты жұмысы осы. Ол көрерменнің алдында экранда/театрда болып жатқан жағдайға атмосфера береді. Белгілі бір құбылысқа жалпы мағына бере отырып, музыка бір ғана көріністі емес, бүкіл спектакльді идеялық-эмоционалдық жалпылауды жүзеге асыруға қабілетті. Сахналық әрекеттің темп-ритмдік шешімін ұйымдастыруда музыка өте маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Ерошенков И.Н. Культурно-досуговая деятельность в современных условиях. - М.: НГИК, 1994. - 32с.
2. Киселева Н.В., Фролов В.А. Основы системы Станиславского. - Ростов на Дону: Феникс, 2000.
3. Козюренко Ю.И. Основы звукорежиссуры в театре: Учеб. пособие для театр. учеб. заведений. - М.: Искусство, 1975. - 248 с.
4. Режиссер шеберлігі. Пьесадан қойылымға дейін. Алматы, Тарих тағылымы, 2010. – 248 б.

РЕЖИССУРА И МУЗЫКА

*Имамәді Азиза, Бекпулатова Азиза, Медерханова Жадыра
Сейдахметқызы Мөлдір, Серикова Жібек, Марғұланқызы Мерей,
Иса Толқын, Набиденова Альмира*

В статье рассматривается роль музыкального руководства и его задачи, а также то, как музыка служит событию, постановке, драматическому и эмоциональному контексту. Кратко освещается история развития режиссуры и предоставляется определение различных типов режиссур.

Ключевые слова: режиссура, музыка, театр, композиция.

DIRECTION AND MUSIC

*Imamadi A., Bekpulatova A., Mederkhanova Zh.,
Seydakhmetkyzy M., Serikova Zh., Margulankyzy M.,
Isa T., Nabidenova A.*

The article discusses the role of musical direction and its tasks, as well as how music serves the event, production, dramatic and emotional context. The history of the development of directing is briefly covered and a definition of different types of directing is provided.

Keywords: directing, music, theater, composition.

REFERENCES

1. Eroshenkov I.N. Cultural and leisure activity in modern conditions. - M.: NGIK, 1994. – 32 p. [in Russian]
2. Kiseleva N.V., Frolov V.A. Fundamentals of Stanislavsky's system. - Rostov on Don: Phoenix, 2000. [in Russian]
3. Kozyurenko Y.I. Fundamentals of sound engineering in the theater: Textbook for theater educational institutions. - Moscow: Art, 1975. - 248 p. [in Russian]
4. Directing. From play to performance. Almaty, lessons of history, 2010. - 248 p. [in Kazakh]